

EX LIBRIS

BOHÁR ANDRÁS

John Dunn: Locke

Napjaink helyzetértékeléseinek jó része a felvilágosodás és ráció kudarcát hangsúlyozza. Az egyoldalú modernizáció, amelynek "produktuma" az "egydimenziós ember", az előzőek egyértelmű következményeként aposztrofálják. Az elemzések jogosultsága és kézzelfoghatósága sok esetben természetesen vitathatatlannak. Kérdésessé csak azért válhatnak, mert mindezekkel szemben az is nyilvánvalóvá tehető, hogy az akkori és mai situáció különbözősége, a pozitív és negatív hatások mérlegre tétele megkezdhetetlen.

Descartes mellett talán Locke szellemi hatása volt olyannyira meghatározó az elmúlt évszázadokban — főként angolszász filozófiák tekintetében —, hogy az újraértékelés ma is izgalmas kalandot kínál. John Dunn könyvében nem Locke teljes horizontját tekintli át — hiszen ez könyvtárművi vállalkozás lenne — csak két fontos kérdést helyez elemzéseinek középpontjába: hogyan lehetséges, hogy az emberek bármint is tudni képesek, s hogyan kell megpróbálniuk élni?

Locke mindig a második probléma kiindulópontját hangsúlyozta. Élete végén ugyan már belátta — mint sokan mások is —, hogy csak a tudás megszerzésének útját tudja kielégítően feltárni, de mindezek ellenére, a látszólagos "kudarc" tudatában: a helyes életre vonatkozó kérdés nem veszítheti el fontosságát.

A tapasztalat jelentőségét tárják föl a könyv egyes értelmezései. Miként alakult át az állampolgárok passzív engedelmségének tétele az aktív ellenállás jogává vagy hogy milyen jelentősége van a tudás, vélekedés és hit összefüggés—rendszerének a végső erkölcsi kérdések tekintetében.

Azért is jelentős Dunn könyve, mert nem pusztán a hatástörténeti összefüggések "kibogozására" koncentrálnak — ez kisebb része munkájának —, hanem a gondolkodó nagyságának mibenlétét mutatja fel, így nem a szellemi megoldások jellemzően impozáns magabiztosságát állítja előtérbe, sokkal inkább a kitaró intellektuális fáradozást az elrendő cél érdekében; ami nem volt más mint annak töretlen hite, hogy az igazság különbözik a hamisságtól, rá lehet találni, s érdemes is keresni, ráadásul ha megleglik, világosan megmondja az embereknek, hogyan kell élniük.

Atlantisz, 1992. Bp., 117 oldal, 165 forint

Leszek Kolakowski:
Ha nincsen Isten...

A modern kor megtervezhetőségbe vetett hit folyamatos kiapadásával szinte egyidőben aktualizálódott a transzcendencia iránti igény újrafogalmazása. Most már többnyire nem a megfellebbezhetetlen dogmatizmus vagy politikai ilhettetésű és hatalmi orientációjú ál-

lamvallás igézetében, hanem a teljesség igényének megközelítésével.

Kolakowski méltán híressé vált könyve mindezen problémáknak vallásfilozófiát és történeti—antropológiai vonatagait foglalja egybe. A teológusok, a filozófusok, a misztikusok istenképe ép-pügy terítékre kerül mint alapvető egzisztenciális élményeinknek megtapasztalása, a profánról, a szentségről való nyelvi tudásunk vagy a halál kikerülhetetlensége.

Túl a friss elemzési pozíciókon, amit szerzőnk kimunkált, a különböző történeti és kultúrális meghatározottságok beemlése /buddhizmus, hinduizmus, taoizmus stb./ jelen helyzetünk szempontjából is alapvető kérdésfelvetések megfogalmazását teszi lehetővé. Vajon az örök valóság nem biztonság utáni vágyódásunk ábrándos szüleménye? Vagy inkább olyan fénytőlhoz hasonlatos a világ, amelyen át homályosan látunk valamely értelmet és rendet derengeni, s ez más, mint amire racionális vizsgálódás révén juthatunk? Vajon az Isten—fantom homályosítja el látásunkat, vagy a világ fedi el előlünk Istent? — fogalmazza meg Kolakowski végső kérdéseit.

A munka azért olyannyira átfogó, mert a kérdésfelvetések igazságát ép-pügy ellismeri mint a többféle válaszolási mód lehetőségét. Nem dönthető el, hogy melyik metodika az igazán valódi vagy melyik teljesen valótlán, mert mindezek sokkal inkább gyakorlati kérdés mint elméleti: "...a valóság az, amire az emberek valóban vágyanak."

Európa, 1992. Bp., 337 oldal, 170 forint

Tengelyi László:
A bűn mint sorseseemény

A bűn "megtalálására", "felderítésére" vállalkozott Tengelyi László kitűnő könyvében. A világban fellelhető rossz problémáját a modern kor individualitásának szemszögéből térképezi fel.

Azt a gondolatot hozza látóterünkbe, amiről hajlamosak vagyunk mindennapjainkban sokszor megfeledkezni. Így a rossz — ellentétben az antik felfogással — nem a jó pusztá hiánya, hanem érendő egzisztenciális "tartozékunk".

Túl a "körülmények hatalmán" — amely az egyéni felelőtlenség homályos mítoszát is magában hordja —, a bűn annak a belátásnak ad hangot, hogy a szabadság, személyes azonosság és felelősség együtt határozza meg létünket, s teszi lehetővé a rossz vállalását.

Kant morális büntelmezése, Hegel sokszertű tragikus büntelfogása majd Schellingnél az előző kettő szintézise és végül Heidegger alapkérdése: "...ki mondja meg miképpen vagyunk bűnösök, és mit jelent a bűn? — együttesen adják "ittlétünkben", s nem cselekedeteinkben gyökerező bűnösségünkben.

Ezekhez az elemzésekhez kapcsolódnak, mintegy aktualizálásképpen jelen sorsunkat érintő alapkérdések Levinas, Ricoeur, Nabert, stb. munkái kapcsán.

Végső soron a megváltás, a megigazulás, a misztériumok rejtélyessége, a hit közvetítő ereje vezethet el a sors értésének képességéhez. Mert valójában nem a tételes bűnök és gyengeségeink felsorolása, beismerése, megbánása az igazán fontos, csupán annak az érzékenységnek a kimunkálása, ami alkalmassá tesz bennünket a jó és rossz gyökere különbözőségének felismerésére. Ennek alapfeltétele a bűn sorseseeménynek mindenkorli regisztrálása: "Olyan tett, amely sorsfordulatot idéz föl és már maga is sorsszerűen játszódik le; e tett során a cselekvő a rosszat, melyet — "érendő szétválasztásként" — avagy "érendő megfordításként" — a "sorsösszefüggésben" készen talál, szabadságának erejével és felelősségének terhére úgy tartja fenn, alakítja át vagy teletzi meg, hogy ezáltal önmagával szembekezdül, miközben ebben az eleve kényszerűen meglévő, végül azonban nyíltan is feltűró ellentmondásban kényszerűen "saját sorsára ismer."

Atlantisz, 1992. Bp., 323 oldal, 313 forint

David Hume
Összes esszéi I.

Locke optimizmusától némiképp eltér Hume józan szkepszise. Mert míg az egyik az értelem és igazság meggyőző erejét hangsúlyozza, addig a másik az emberi élet kiszámíthatatlanságát, a szerencsétől való függésünket fogalmazza meg más és más alakban.

Az esszék első köteté is ezt tárja elénk. Nem érdemes — miként a régi filozófusok — a tökéletes boldogság elérését céloznunk, függetlenül magunkat a külső javaktól, inkább a kifinomult ízlés képességének kialakításán érdemes fáradoznunk. Ez sokkal inkább biztosíthatja a harmóniát, mint a végtelen szenvedélyek, akár az aszkézis, akár a hedonizmus tekintetében.

A szabadság tematizálása igen jelentékeny helyet foglal Hume írásában. A sajtó, a politika, a pártok, a kormányzat, az állampolgárok csak szabadságuk kiteljesítésével és egymás szabadságát is illeszletben tartva biztosíthatják a társadalom egészének felemelkedését.

Természetesen Hume nem feledkezik bele az elvont eszmék csillogásába, s éppen az egyik legmegragadóbb elemé esszéinek. A kezdő— és végpont mindig az adott valóság, ez adja meg az svét írásainak, még az olyan látszólag absztrakt fejtegetések — mint az epikureus, a stoikus, a platonikus és a szkeptikus emberről szólók — is magukon viselik azt a hallhatatlan érzékenységet, ami olyannyira jellemezte a skót filozófust.

A végső elvek és igazságok iránti kétely józansága, a különbözőségek elfogadásához vezetethet. A boldogsághoz pedig az kell, hogy a szenvedély ne legyen durva vagy ellenségeskedő, hanem mások irányában jószágos és közösségi jellegű.

Az utóbbi fajtája a szenvedélyeknek kellemesebb is az előbbiekénél, s ha még a baráti érzések, a jóindulat, a könyörület és a hála fölülmúlja a gyűlölködést, az ellenségeskedést, az irigységet és bosszút, akkor valóban beteljesedik a

boldog élet. Az már megint más kérdés, hogy az emberek saját lelkialkatuknál fogva félnek mindezekről, s ekképpen a biztosíték is csekély a boldogság megvalósulásra, bár nem lehetetlen.

Atlantisz, 1992. Bp., 298 oldal, 295 forint

Forgács Éva:
Fehér László

Az Új Művészet Könyvek sorozatban Sinkovits Péter Gyarmati Tihamérről írott kismonográfiája után Forgács Éva Fehér Lászlóról szóló munkája jelent meg a napokban.

A fekete—fehér és színes képekkel is gazdagon illusztrált könyv ígérates palatkozás kortárs képzőművészetünk pallettájának megismerésében. A késés, az elmaradás, valamint a feldolgozásra váró témák és alkotók egyaránt szükségesek teszik, hogy "képet" kapjunk eddig még kevésbé publikus jelenségekről és meghatározó értékekről.

Látszólag a semmiből bukkant elő — vagy sokan így szerették volna látni — a hatvanas évek progresszív művészete. A dolog azonban jócskán másképp fest. Forgács Éva is meggyőzően bizonyítja, hogy tulajdonképpen a szellemi—művészi progresszió csak elhalványodott az egyes időszakokban /pl. az ötvenes években/, de sohasem hunyt ki teljes egészében.

A Csernus, Lakner, Méhes nevével jellemezhető szilvaturizmus, ill. hiperrealizmus, nemcsak az "It és most" vállalatát jelentette, hanem egyben megfogalmazta a valóságon túli világ lehetőségét és az adott abszurditását.

A jelzett tradícióhoz kapcsolódó Fehér László festészeté is ezért válhatott adott pillanatra kihívóvá, provokálóvá, mert a fotonaturalisztikus ábrázolások a szocialista realizmus dogmatizmusával szemben a valóság ideájának őrségét, szürkeségét, semmisségét jelentették.

A későbbi fekete—sárga, fekete—rózsaszín, fekete—fehér redukciók is a valóság, és benne az emberi szabadság belső lényét tették láthatóvá.

Forgács Éva érzéketlen példákon keresztül mutatja be Fehér egzisztenciális motívumainak kiteljesedését és az önmagát fölmutató autonóm művészi magatartást. A tradíció, a családi identitás és a nagyváros ikonográfiája egyaránt értelmezésre kerül, mintegy kifejtve az elsődleges képi szimboliká új rekonstrukciók irányát megjelölve.

Mindezek megfogalmazása azért is jelentős, mert az immanens műértelmezésre épüggő rávilágít, mint az életbe ágyazott rekonstrukciós folyamatok figyelembe vételének szükségességére.

Valószínű, hogy a kettő eredője adhatja meg a feleletet arra is, hogy milyen szabadságfokok igézetében dolgozhatunk — minden körülmények ellenére/mellett — az elmúlt évtizedek művészei. S talán arról is egyré többet tudhatunk meg, hogy valójában mi is történt a mélyrétegekben, milyen lelki, mentális és egzisztenciális mozgatórugók serkentették vagy gátolták a műalkotások megszületését.

Új Művészet Könyve 2. 1933. Bp., 92 oldal, 400 forint